

sındaki rekabetin öncesi de vardır. Şinâsi'nin görücü usulüyle evlenmeyi eleştiren "Şâir Evlenmesi" adlı manzum oyununun *Tercümân-ı Ahvâl*'in ilk sayılarından itibaren tefrika edilmesi, okuyucunun ilgisini çekmiş ve gazetenin tirajını arttırmıştır. Bunu çekemeyen *Cerîde-i Havâdis* oyunu okuyucularına kocakarı masalı diye tanıtmıştır (11 Aralık 1860). Ardından *Tercümân-ı Ahvâl*'de yer alan bir haberde (26 Aralık 1860) *Cerîde-i Havâdis* sahibinin bir İngiliz, *Tercümân-ı Ahvâl* sahibinin "ehl-i İslâm" olduğu kaydedilmiştir. Bu tartışma ve polemikler uzun süre devam etmiş, her iki gazete saray tarafından uyarılarak rekabet yüzünden had-di aşan söylemlerden kaçınılması istenmiş, bunun üzerine *Tercümân-ı Ahvâl* 51. sayısında okuyucudan özür dilemiştir. Ancak devletten destek alan *Cerîde-i Havâdis*'in müslüman bir gazetecinin çıkardığı *Tercümân-ı Ahvâl*'e patavatsızca saldırması Âgâh Efendi'yi öfkelenmiştir. Âgâh Efendi, muhalefetine engel olmak için 1861'de 5000 kuruş maaşla Postahâne-i Âmire nâzırlığına tayin edilmiş, daha sonra Vapurlar Nezâreti ile Ereğli Kömür Madeni Nezâreti de uhdesine verilmiştir. Bu imtiyazlar doğrudan gazete için verilmemiş görünse de temelde *Cerîde-i Havâdis*'e sağlanan maddî imkânların bir Türk gazetesine de sağlanarak basın yoluyla saraya karşı kamuoyunda oluşturulmaya çalışılan muhalefetin önüne geçme ve gazeteyle bir nevi barışma amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında *Tercümân-ı Ahvâl*'in de devletten yardım aldığı söylenebilir. Hatta Âgâh Efendi başına getirildiği nezâretlerle ilgili ilânları gazetesine vermekten çekinmemiştir. Bu imtiyazlara rağmen *Tercümân-ı Ahvâl*'de gazetecilikte en önemli şartın tarafsızlık olduğu vurgulanmış, gazetenin yayımı süresince doğru haber vermeye dikkat edilmiş, yanlış haber yazıldığında bunu tekzip ederek doğrusunu yazmaktan çekinilmemiştir. Bu arada diğer gazetelerin kamuoyunu yanıltmalarına da fırsat verilmemiştir. Yayın hayatına başka gazetele- rin girmesi zaman içerisinde *Tercümân-ı Ahvâl*'in önemli ölçüde tiraj kaybına uğramasına sebep olmuş ve altı yıl gibi bir süre çıktıktan sonra kapanmıştır (23 Şevval 1282 / 11 Mart 1866).

BİBLİYOGRAFYA :

Tercümân-ı Ahvâl ve *Ceride-i Havâdis* koleksiyonları; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 38-40; Server R. İskit, *Hususî İlk Türkçe Gazetemiz Tercümân-ı Ahvâl ve Âgâh Efendi*, Ankara 1937; a.m.f., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, Tahlil ve Ta-

rihçe, s. 14-16; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, I, 165-178; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s. 10-11; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 184-192; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul 1990, s. 25-28; Ali Gevgili, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, İstanbul 1990, s. 40; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul 1992, s. 31-33; Hamza Çakır, *Osmanlı Basınında Reklam*, Ankara 1997, s. 38-39; a.m.f., *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri*, Ankara 2002, s. 32-33; Hasan Duman, *Başlangıçtan Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928*, Ankara 2000, II, 840-841; İlhan Yerlikaya, "Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi ve Hükümet Destekli Habercilik Anlayışı", *Toplumsal Tarih*, IV/21, İstanbul 1995, s. 57-64; Aysun Köktener, "Fikir Gazeteciliği ve İlk Türk Fikir Gazetesi: Tercümân-ı Ahvâl", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 11, İstanbul 2001, s. 203-217.

HAMZA ÇAKIR

TERCÜMÂN-I HAKİKAT

(ترجمان حقیقت)

Ahmed Midhat Efendi'nin

(ö. 1912)

çıkardığı Türk basınının
en uzun ömürlü gazetelerinden.

İlk nüshası 27 Haziran 1878'de yayımlanan gazetenin sahibi Mehmed Cevdet olarak görülmekteyse de gazeteyi kurup yöneten Ahmed Midhat'tır. Otuz dört yıl kesintisiz yayımlanan gazete Ahmed Midhat'ın ölümünden (28 Aralık 1912) sonra da çıkmaya devam etmiştir. Tesbit edilebilen son sayısı 12 Kânunusâni 1340 (12 Ocak 1924) tarihli 15325. sayıdır. Kuruluş sürecinde yazı heyetinde Vâhid, İbrâhim, Manas ve Mehmed Ali Bey gibi isimler yer almıştır. Henüz gelişme döneminde bulunan Türk basını için bir mektep vazifesi gören gazete halka okuma alışkanlığı kazandırma, bilgiyi halka ulaştırma, kültürü tabana yayma gibi bir misyonu da üstlenmiştir. Toplumun birtakım beklentilerini karşılamada ve doğru sürecini yaşayan kamuoyunu biçimlendirip zihinleri yönlendirmede en etkili yayın organı olduğu görülmektedir. Bu özelliklerinin en azından temel ilkeler düzeyinde, dönemin padişahı II. Abdülhamid'in halkı eğitime ve onu zararlı düşüncelerden koruma esasına dayanan eğitim ve kültür politikasıyla paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Siyasî iradeyle örtüşen bu düşünce ve amaç birlikteliği gazeteyle maddî ve mânevî desteği de beraberinde getirmiştir.

Tercümân-ı Hakikat bu halkçı ve memleketçi hareketinde başarı kaydederken

bir yandan da zamanın genç kalemlerine kapılarını açmış, onların yetişmesine yardımcı olmuştur. Bu yönüne dikkat çeken dönemin bazı yazarları hâtıralarında gazeteyi bir ocak, bir bilgi ve irfan kaynağı diye anacaktır. Bu ocağın eğitiminden geçenler arasında özellikle Ahmed Râsim'i, İkdâmcı Ahmed Cevdet ile Hüseyin Rahmi'yi (Gürpınar) belirtmek gerekir. Bunlara gazetede yazıları çıkan Nigâr Hanım, Halide Edip (Adıvar), Veled Çelebi (İzbudak), Ahmed İhsan (Tokgöz), Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi kişiler de eklenebilir. *Tercümân-ı Hakikat*'in bir irfan ocağı misyonu yüklenmesinde Ahmed Midhat'ın toplumu ve gençleri kollayan ve koruyan pragmatik anlayışının, yenilikçi bakış açısının önemli rolü vardır. Sayfalarında Batı dünyasında bilim, fen ve sanayi alanındaki gelişmelerle ilgili bilgiler aktaran gazete romantizm, natüralizm, realizm gibi sanat akımlarından okuyucularını haberdar etmeye çalışmıştır. Böylece haber verme yanında halkın bilgi ve görgüsünü arttırma, bilgilendirme ve bilinçlenme süreciyle birlikte yeni bir toplumu inşa etme amacı güdülmüştür. Gazetenin bu tutumu en azından II. Meşrutiyet'in hemen öncesine kadar devam etmiştir. Siyasî iktidarın sağladığı ekonomik imkânların katkısıyla baskı kalitesiyle de dikkat çeken gazetenin uzun yayın hayatı süresince dört dönemden geçtiği görülür.

1878-1882 yılları arasında Ahmed Midhat, çevresince kendisine yakıştırılan "yazı makinesi" unvanına denk düşen bir enerjiyle çalışarak telif, tefrika, çeviri, uyarılma yazılarıyla gazeteyi şekillendirir. Bu dönemde halka kıssadan hisse verme amacına uygun biçimde macera romanlarına, tarih ve coğrafya konulu yazılara, o günün tabiriyle "âsâr-ı mütenevvia"ya yer verilir. Bu uygulama, Ahmed Midhat'ın her şeyin öğrenilmesi gerektiği anlayışıyla tam bir uygunluk gösterir. Ahmed Midhat, kalem aldığı popüler romanların yanı sıra keşif ve icatlardan haber veren yazılarıyla bir yandan genç kuşaklara okuma yazma zevkini aşarak, diğer yandan onlara yayınları izleme alışkanlığı kazandırır. Zengin içeriği ve kaliteli baskısıyla gazete asil kimliğine ikinci dönemde (1882-1884) kavuşur. Bu dönem, Ahmed Midhat'ın edebiyat dünyasında yıldızı giderek parlayan damadı Muallim Nâci'yi de yanına almasıyla başlar. Muallim Nâci'nin görevi gazetenin edebiyat sayfasını yönetmektir. Bu süreçte gazete, gerek toplum ve kültür hayatına getirdiği hareketlilikle gerekse içerik zenginliğiyle güçlenip kamuoyuyla

TERCÜMÂN-I HAKİKAT

bütünleşme fırsatını yakalar. Bunda, Muallim Nâci'nin edebiyat sayfasında eski-yeni tartışmalarını yeniden alevlendiren polemikçi anlayışının payı büyüktür. Zaman içinde bu anlayış, gazetenin öteden beri izlemeye çalıştığı faydacı / toplumsal amaçla nisbeten gölgelemeye başlayınca Ahmed Midhat kaleme aldığı sert bir beyannâme ile edebiyat sayfasını kaldırır; zaman zaman düzensiz polemiklere yer verip gereksiz tartışmalara yol açan Muallim Nâci'yi de gazeteden uzaklaştırır. Bu davranışta, Muallim Nâci'nin gazeteyi eskinin ocağı haline getirmesi iddiasından çok toplumsal ayrışmaları uygun görmeyen siyasi iradenin uyarısının etkisi olmalıdır. 1884'ten II. Meşrutiyet'in hemen öncesine kadar devam eden üçüncü dönem, daha önce edebiyat sayfasında yaşanan polemikler bir yana bırakılırsa bir önceki dönemin uzantısı gibidir. Bu dönemde eski-yeni tartışmaları farklı bir düzeyde de olsa devam eder. Yazı kadrosuna Faik Reşad'ı da katan Ahmed Midhat "Dilde Sadeliği İltizam Edelim" başlıklı yazısıyla (Haziran 1896) konuyu gündeme getirir. Bu yazı, henüz oluşum sürecinde bulunan Servet-i Fünûncular'la Ahmed Midhat'ı karşı karşıya getirir ve sert tartışmalar cereyan eder. Ahmed Midhat'ın ertesi yıl *Sabah* gazetesinde yayımladığı "Dekadanlar" başlıklı yazı tartışmaları daha ileriye, hatta kırıcı boyutlara taşır. Edebiyat dünyasında yankı uyandıran ve gruplaşmalara yol açan bu tartışmalar zamanla hararetini kaybederek yerini basit polemiklere bırakır. Ancak Ahmed Midhat'ın "İkrâm-ı Aklâm: Kalemelerin İkrâmı" (Eylül 1897) yazısıyla tartışmalar tekrar alevlenir. Bu dönemde rüşdiye öğrencileri için haftalık özel eğitim ilâveleri de veren gazete (1879-1880, 26 sayı) *Musavver Servet-i Fünûn*'la beraber Girit muhacirleri yararına bir nüsha-i fevkalâde çıkarır (1895).

Zamanın siyasi şartlarının etkisiyle kendi politikasından uzaklaşan gazete, 1908 inkilâbiyla gelen hareketli ortamda taraf-sız görünmesine rağmen İttihat ve Terakî karşıtı bir politika izler ve bu partinin yandaşlarıyla şiddetli tartışmalara girilir. Tartışmalar sadece gazetenin itibarını sarsmakla kalmaz, Ahmed Midhat'ın zihinlerde yer eden ve saygı duyulan portresini de zedeler. İttihat ve Terakî'nin yönetimi tamamen ele geçirmesinin ardından (1912) bu muhalefet dönemi sona erer. Ahmed Midhat'ın ölümünü izleyen yıllarda el değiştiren Ağaoğlu Ahmet'in başyazarlığında İttihat ve Terakî'yi destekleyen bir çizgide yoluna devam eder. Mütareke yıllarında Peyami Safa ve Ethem İzzet (Benice) gibi isimler yazılarıyla katılır. Millî Mücadele'yi destekleyen bir politika takip edilir. Eski seviyesini hiçbir zaman yakalayamayan gazete Cumhuriyet'in ilânından sonra bir süre daha çıkarak 1924 yılı Ocak ayında kapanır. 1920'den itibaren edebî ilâveler de verilmiştir. Yazarları arasında Ahmed Refik Altınay, İbnülemin Mahmud Kemal, İsmail Safa (şiirleri), İbrahim Hakki Konyalı, Mehmed Cemâleddin Çauşeviç, Midhat Bahârî, Müstecâbizâde İsmet Bey, Nâbizâde Nâzım sayılabilir. Basıldığı Tercümân-ı Hakikat Matbaası'nda gazetenin yayınları gibi görünen *Müntehabât-ı Tercümân-ı Hakikat* ve *Müntehabât-ı Ahmed Midhat* yanında daha önce tefrika edilmiş edebiyat (roman, hikâye, hâtırat, mektup, seyahat), tarih, felsefe ve bilim alanlarıyla ilgili seri yazılar ve bazı çevirilerin sayısı 150 civarındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Râsim, *Matbaat Hâtıralarından. Mu-harrir, Şair, Edib* (İstanbul 1342/1924) (haz. Kâzım Yetiş), İstanbul 1980, tür.yer.; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 271; Münir Süleyman Çapanoğlu, *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmed Mithat*, İstanbul 1964, s. 24-40, 116-118, 186-189; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara 1969, s. 146-151; B. Lewis, *Mo-*

dem Türkiye'nin Doğuşu (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1970, s. 188; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 595-598; Ahmet Şerif Çaycı, *Tercümân-ı Hakikat Gazetesinde Batı Edebiyatı: 1878-1896* (doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmail Karaca, *Tercümân-ı Hakikat Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Tarihi Bakımından Tedkiki: 1878-1888* (yüksek lisans tezi, 1998), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması* (trc. Şiar Yalçın), İstanbul 2004, s. 360-367; Bengi Kümbül, *Tercümân-ı Hakikat Gazetesine Göre Osmanlı Ermenileri (1914-1918)*, Antalya 2006; *Hakkı Tanrık Üs Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar* (haz. Selahattin Öztürk v.dğr.), İstanbul 2006, s. 378-380; Harika Durgun, *Ahmed Midhat Efendi'nin Edebiyat Teorisi, Tarihi ve Eleştirisine Dair Görüşleri Üzerine Bir İnceleme* (doktora tezi, 2008), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Tekin, "Halkımızı Okumaya Alıştıran İlk Gazete: Tercümân-ı Hakikat", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, XVIII/12, İstanbul 1982, s. 28-33.

MEHMET TEKİN

TERCÜME-i HÂL

(bk. TABAKAT).

TERCÜME HAREKETLERİ

Tercüme (terceme) kelimesinin klasik dönemlerde "çeviri" anlamında kullanılıp kullanılmadığı tartışmalı olmakla birlikte Câhiz'in (ö. 255/869) *Kitâbü'l-Hayevân* adlı eserinde (I, 75-78) kelime defalarca geçmekte, ayrıca "nakil" ve "tahvil" kelimeleri kullanılarak tam bir tercüme felsefesi yapılmaktadır. Başta İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i olmak üzere klasik kaynakların çoğunda nakil kavramı tercüme yerine kullanılmıştır. İbnü'n-Nedîm'in eserinde (*el-Fihrist*, s. 111) tercüme lafzının, sadece Ebû Abdullah Müfeca' isimli bir dilciye atfettiği *Kitâbü't-Tercümân fi me'âni's-Şi'r* adlı eseri nitelenmek için teknik anlamda geçtiği görülmektedir. Kelimenin etimolojisinden de anlaşılacağı gibi tercümede bir şeyin, durumun veya anlamın bir yerden bir yere, bir şeyden bir şeye aktarılması söz konusudur. Buradan hareketle tercümenin, münasebeti olan iki şeyin birbirine nisbetini yansıttığı farkedilebilir. Teknik anlamda "tercüme hareketleri" denildiğinde genel olarak medeniyetlerin ve kültürlerin birbirleriyle karşılaşma temas kurmaları sırasında birikim ürünü eserlerin karşılıklı nakledilmesi anlaşılmalıdır. İslâm düşüncesi tarihi açısından tercüme hareketleri terkibi, özellikle VIII, IX ve X. asır-

Tercümân-ı Hakikat'in Girit muhtacını için *Mussaver Servet-i Fünûn*'la beraber çıkarılan fevkalâde nüshanın ilk sayfası (1895)

